

IDEOLOGIA UMANITARĂ SAU SPECTACOLUL ALTERITĂȚII PIERDUTE

Bernard Hours,
Editura Institutul European, Iași, 2010

Maria Lorena Țăruș^[1]

Apariție recentă a Editurii Institutului European, lucrarea antropologului Bernard Hours, *Ideologia umanitară sau Spectacolul alterității pierdute* modifică perspectiva de abordare a fenomenului umanitar, care, până acum, accentua mai mult latura emoțională, culminând cu campaniile politicului, dar nu fusese analizat în termeni sociali, de dezvoltare durabilă.

Fiind precursorul antropologiei medicale, autorul deține o vastă cunoaștere a țărilor din sud, lucrarea de față fiind profund marcată de percepția autentică a antropologului. Identificând etapele istorice ale antropologiei medicale, Bernard Hours conchide că *sănătatea perfectă* este o utopie care va dezvolta iluzia creării unui model de gestiune globală a sănătății.

Așa cum ne edifică autorul în *Introducere*, lucrarea reunește zece articole centrate pe umanitar, un fenomen „masiv” căruia abordarea de față îi atribuie alte noi valențe decât cele de până acum, cu care eram obișnuiți. *Fenomenul umanitar este rareori considerat o ideologie, deși comportă toate caracteristicile acesteia. De cele mai multe ori „umanitarul” devine un concept în sine, ca și când a-l analiza, a-l critica, a-i demonta roțițele care îl alcătuiesc ar fi ceva șocant sau de negândit* (p. 10).

Perspectiva de față vine să reevalueze fundamentele adânc înrădăcinate și cunoscute publicului larg prin prisma *refugiaților, epidemiilor,*

[1] Masterand, Programul „Dezvoltare Regională”, Centrul de Studii Europene, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, Bd. Carol I nr. 11, lorena.tarus@yahoo.com

victimelor, catastrofelor, lacrimilor sau neajunsurilor și să formuleze o dimensiune socială, cu analize și explicații care să conducă la predicții adecvate și oportune.

Lucrarea este structurată în patru capitole și reunește diferite aprecieri ale autorului privind temele abordate: medicina, ONG-urile, globalizarea și alteritatea – toate acestea fiind interrelaționate într-o manieră critică exemplară.

„Medicina umanitară sau pretextul democrației”, constituie primul capitol din lucrare și oferă punctul de start al ideologiei umanitare – medicina umanitară – întâietate având medicina de urgență, care, beneficiind de mijloace mediatice, s-a dezvoltat, amplificându-și apoi succesul și impactul. Aici *medicina de urgență* dobândește sensul de medicină de *cort* sau de *tabără* cum practică marile asociații avute în vedere de autor: *Medecins sans Frontieres* și *Medecins du Monde*.

Urgentiștii, cum sunt numiți pe alocuri în lucrare, sunt astfel descoperiți de către autor, el subliniind faptul că, sub masca misiunii umanitare, aceștia alimentează dependențe de „ceea ce li se propune”, adică supraviețuire imediată, trimitând politicile de sănătate la regres sigur. *Rar le sunt satisfăcute aspirațiile, care sunt clare: bani, vite, semințe și căruțe* (p. 29).

Sfera politică, evident, nu poate fi omisă deoarece preamărește sloganul „noi suntem indispensabili”, acest „noi” fiind, în fapt, niște persoane care își arogă puteri de salvatori în opinia publică. Acest „noi” anonim posedă astfel caracteristicile de a fi alb și de a trăi în țările dezvoltate, îndreptând asociații de urgență importante (*Medecins du Monde* sau *Medecins sans Frontieres*) la prioritizarea urgențelor, găsirea soluțiilor pentru țările din sud.

Un alt aspect demn de subliniat vine să tragă un semnal de alarmă asupra profesiei medicale. Dacă, pe de o parte, populațiile vizate de „urgentiști” nu au nici un cuvânt de spus cu privire la situația în care se află, primind ce li se oferă, mai puțin soluții pe termen lung, de cealaltă parte, competența medicilor din aceste asociații este pusă sub oarecare semne de întrebare: *Deposedați, în propria societate, de competența lor,*

ei revendică una mai generală. Medicul de țară dispărut e înlocuit astăzi de un medic „de teren” pentru care raportul cu bolnavii este de o cu totul altă natură (pp. 30-31). Prin „french doctors”, spectacolul umanitar accentuează, de fapt, interesul medicilor pentru medicina de acest fel, chiar dacă medicina ca știință și tehnică nu este interesată de dirijarea acestui fenomen amplu. Dat fiind faptul că mulți medici tineri francezi au șanse slabe de afirmare și ascensiune, ei folosesc și aceste pârghii pentru a crește în ochii lor și ai societății, chiar dacă *ascensiunea* vine pe fondul demagogiei, prezumției fără calificare veritabilă.

Imaginea statornică asupra medicinei umanitare este strâns legată de conflicte și catastrofe de orice natură, lipsa taberelor de refugiați din această imagine fiind de neconceput, în condițiile în care, cu ajutorul acestora, se declanșează șocul emoțional care liniștește conștiința prin scrierea unui cec.

La nivel înalt, spectacolul mediatic își manifestă concurența internațională, chiar și în acest domeniu al „charity business-ului”. La nivelul de jos, concret, beneficiarii „urgentiștilor”, acceptă ce li se oferă, însă urcând pe scară ierarhică *spectacolul mizeriei lumii nu e nicidecum un semn de solidaritate. El manifestă indiscreția, uneori obscenă, a unei opinii occidentale care se consolează de propria-i mizerie privind-o pe a celorlalți* (p. 41). Pe lângă faptul că agonia se prelungește doar cu câteva zile, până ce camerele de filmat găsesc un alt prim plan, iar „după urgență urmează de obicei o adevărată catastrofă” (p. 41), acest universalism umanitar conduce la pierderea demnității și la starea de dependență. Autorul atrage atenția asupra acestui fenomen, umanitarul, și a celor care îl practică – urgențiștii – deoarece nu vizează efecte pe termen lung, intervențiile lor sprijinindu-se pe aprecieri simpliste din alte domenii. *Medicii umanitari nu sunt responsabili, dar au contribuit poate la dezvoltarea acestei patologii, ca niște pompieri piromani* (p. 47).

Capitolul *ONG-urile, actori ai globalizării* îndreaptă atenția cititorului, după cum sugerează și titlul, spre organizațiile non-guvernamentale, aceste „binecuvântări” pentru toată lumea – beneficiarii direcți, companii multinaționale, ministere, mass-media etc.

Unghiul din care sunt privite ONG-urile este, de această dată, diferit deoarece chiar autorul subliniază: *Studiile realizate despre ONG-uri se dezvoltă cu o întârziere considerabilă față de fenomenul în sine* (p. 77). Dacă până acum organizațiile non-guvernamentale erau asociații care alcătuiau cadrul juridic operațional al activității umanitare, acum acestea sunt analizate prin prisma unor relații complexe care le caracterizează. Autorul reliefează că acestea au creat scenarii pertinente în care *metamorfoze ale solidarității* oferă regia perfectă. În felul acesta, ONG-urile, la început o *alternativă*, s-au dezvoltat astfel încât, în prezent, finanțările provin de la importante instituții centrale (Banca Mondială, Unicef, UE, ministere). Odată cu dezvoltarea ONG-urilor au crescut și standardele de recrutare ale actorilor pentru organizații, *intervenții* având acum înalte calificări profesionale: *Când au loc cicloane sau inundații în Bangladesh, responsabilii acestor organizații sunt uneori primiți ca niște ambasadori și exercită o influență decisivă asupra politicilor inițiate. Adevărate grupuri de presiune planetare, aceste organizații funcționează ca niște întreprinderi enorme dirijate de experți de înaltă calificare* (p. 55).

ONG-ul, privit și uzitat ca punte spre putere prin trecerea persoanelor cheie din organizații în funcții din ministere sau în structuri influente, demonstrează ca politizarea lui este mai gravă decât a trupelor. Având mize politice majore, fiind alibi în același timp, progresul umanitarului *cumpără porții de conștiință împăcată fără a ieși din casă*, cu ajutorul, mai ales, a mass-mediei, parteneriatele semnate cu marile companii legitimând și confirmând acestea. Pasul spre *marketingul emoțiilor* este astfel, deja bine consolidat: *Donația este un produs; donatorul un client; ONG-ul, o întreprindere, iar caritatea, o piață*.

Două dintre cele mai importante organizații de acest fel (Medecins du Monde, Medecins sans Frontieres) au dat fiecare câte un ministru statului. Aflându-ne în fața unor fluxuri financiare importante, este pertinentă chestiunea autorului asupra credibilității ONG-urilor în cercetarea științifică *în și despre țările dezvoltate*. De cealaltă parte se situează cercetătorii profesioniști recunoscuți, care însă fără cercetări

publice, cu mijloace din ce în ce mai puține, riscă să rămână izolați în favoarea experților ONG-iști care *trec fără dificultate de la perioade asociative la activități de consultanță internaționale*.

Al treilea capitol al lucrării „Mondializare virtuală. Excluziune reală” surprinde aspectele ideologiei umanitare prin prisma integrării și excluderii la scară mondială. În demersul său, autorul subliniază cum *excluderea legitimează integrarea*, evidențiind pas cu pas faptul că aceste decalaje se vor a fi cât mai mari tocmai ca imaginea „integrării” să fie una totală. Sub vălul bine croit al drepturilor omului se aleg populații de integrat, se triază – fără criterii precise și pertinente – următorii integrați de cei mereu excluși.

Cei din sferele puterii discută despre dezvoltarea globală, compenșând parcă alte acțiuni personale, căutând prin discursuri sentimentale să acutizeze insuportabilitatea suferinței celorlalți. Perspectiva morală pune sub semnul întrebării aplicabilitatea selectivă a drepturilor „universale”. Sub aparenta mască a moralei, în numele ei se dezvoltă un mare interes tactic bazat, pe de o parte, pe lipsa de cunoaștere a societăților din Sud, iar pe de altă parte pe dorința de putere asupra acestora. Încărcate de emoție, imaginile televizate surprind doar ceea ce trebuie văzut, creând impresia că țările din sud sunt sărace din cauza incapacității de a controla corupția, injustiția, statutul femeilor și copiilor, mediul. Această abordare nu face decât să adâncească prejudecățile etnice și culturale, ale rasismului, fără însă o informare corectă asupra acestor societăți sălbatice, fără *accesul la valorile care dau sens comportamentelor*.

Lucrarea antropologului Bernard Hours evidențiază impecabil relația dintre mondializare economică și ideologie umanitară. Atingând puncte sensibile, rar criticate în această manieră, autorul oferă considerente deloc neglijabile care, în condiții normale, ar schimba anumite reprezentări, anumite percepții. Spun în condiții normale deoarece raționamentele din lucrare nu vând, nu produc lacrimi și nu determină scrierea de cec-uri. Din contră, ridică semne de întrebare, ancorează colectivul în realitate și atacă vârful puterii. Ori cele din urmă, deținând frâiele,

controlându-le, știu ca alegătorii, cei mai mulți dintre ei, sunt ușor impresionabili în campanii, au nevoie de eroi, fără a-și pune vreodată altfel problema, iar cei „ajutați” cu atât mai puțin.

Toate acestea recomandă lucrarea lui Bernard Hours, *Ideologia umanitară sau spectacolul alterității pierdute* pentru lectura care, în mod involuntar, trasează calea spre o adâncă reflecție asupra celor prezentate, maniera de abordare fiind una de profunzime însă foarte accesibilă marelui public.